

ULOGA NASTAVNIKA U POTICANJU I RAZVIJANJU KREATIVNOSTI KOD UČENIKA

Mehmed HALILOVIĆ

1. Uvod

Da bi nastavnik mogao djelovati i doprinosti kreativnom razvoju svojih učenika, potrebno je, prije svega, da dobro poznaje karakteristike te razvojne dobi, njihove osobine, predispozicije, sposobnosti, interesiranja i niz drugih faktora koji mogu uticati na razvoj kreativnosti. Ali, potrebno je znati šta dijete u biti jest te kako se razvija.

Definiciji pojma *dijete* možemo se približiti ako kažemo da je dijete ljudsko biće u razvoju. Uz osnovnu karakteristiku razvoja djeteta i dječije kreativnosti, neizbježna je ovisnost djeteta o pomoći odraslih u svim fazama uzrasta: pomoć roditelja u porodici, a nastavnika u edukaciji. Taj razvojni faktor, kao i prirodna povezanost djece i odraslih neophodni su za dječiji rast i razvoj, a ogledaju se u:

- početnom pristupu djetetu (svakom djetetu zbog njegovog fizičkog i mentalnog razvoja neophodna je posebna zaštita i briga svih odraslih);
- optimalnom cilju u odnosu na dijete (čovječanstvo duguje djetetu sve najbolje što mu može pružiti u njegovom razvoju);

- činjenici da tri osnovne demografske kategorije (djeca, odrasli i stari) predstavljaju tri kontinuirana stepena u razvoju društva. Zato su djeca jedna od tri osnovne strukture postojeće društvene zajednice, ujedno i najbitnija, jer da nema produkcije djece čovječanstvo bi izumrlo.

1.1. Razvoj djeteta

Najuočljivije oznake djeteta su rast, razvoj i sazrijevanje. Dijete se konstantno mijenja (postaje veće, teže, drukčije, doživljava niz promjena u tjelesnom i duševnom životu, postaje razboritije, razvija svoj govor, mišljenje, zaključivanje i postupanje).

Dijete se razvija u određenim razvojnim etapama:

- dijete novorođenče,
- dijete ranog djetinjstva, između 2-6 godina,
- dijete srednjeg djetinjstva, između 7-11 godina,
- dijete zrelog djetinjstva, između 12-15 godina, a u nekim situacijama i do punoljetstva.

Svaka od ovih etapa manifestira se kroz tipične i specifične fizičke i psihičke karakteristike djeteta:

- prehrana, izlučivanje, san,
- razvoj pokreta,
- razvoj saznanja (zapažanja, pamćenje, pažnja, mišljenje),
- razvoj govora,
- razvoj kreativnosti i stvaralačkih sposobnosti,
- emocionalni, socijalni i moralni razvoj,
- razvoj interesa i ukupne ličnosti djeteta.

Samim nabranjem ovih razvojnih karakteristika, uočljivo je koliko je širok i raznovrstan pojam djeteta.

2. Razvoj dječije kreativnosti prije škole

Da bismo bolje razumjeli kreativni razvoj učenika, potrebno je upoznati se sa njegovim kreativnim razvojem prije polaska u školu. Dječija kreativnost prije škole uglavnom se slobodno razvija i djeca imaju mnogo mogućnosti za izražavanje svoje kreativnosti. Većina roditelja je u velikoj mjeri naklonjena prema djeci tako da sve njihove kreativne postupke roditelji uglavnom odobravaju. Istovremeno, roditelji pokušavaju naći kreativne puteve za odgajanje svoje djece.

Kreativnost kod djece predškolskog uzrasta uglavnom ne nailazi na otpor, bez obzira što je on ponekad izražen kroz loš primjer (npr., crtanje po zidovima, imitiranje drugih i sl.), jer roditelji s pažnjom posmatraju svoju djecu i dive im se, naročito u fazama govora, hodanja, crtanja...

«Pažljivo analizirajući te njihove konstatacije dolazimo do biti kreativnog odgoja».¹

U prvoj fazi dječijeg razvoja roditelji imaju najveću odgovornost za utemeljenje kreativnosti kod djece koja dolazi u kasnijim fazama i izražava se kad djeca imaju veću mogućnost za izražavanje kreativnosti. Ukoliko nije utemeljena i razvijana prije škole, kreativnost i neće biti nešto posebno izražena u školi, posebno ako je nastavnik ne potakne.

1 Grupa autora, «Dijete i Kreativnost», *Globus*, Zagreb, str. 11.

3. Je li škola protiv kreativnosti?

Uglavnom, postoji određeni antagonizam između kreativnog izražavanja, rada i igre. Djeca prije škole obično svu svoju kreativnost izražavaju kroz igru i vrlo teško razpoznaju rad od igre. U prvim danima škole, pa čak i mjesecima, djeca školu doživljavaju kao igraonicu, a ne kao obrazovnu instituciju. U ovom periodu u većini slučajeva dolazi do stagniranja i onemogućavanja učenicima da izraze svoju kreativnost i da budu kreativni zbog odnosa nastavnika prema njima.

Robert Louton, školski inspektor u Francuskoj, a inače predsjednik francuske grupe za novi odgoj, veoma se kritički izražava o uticaju škole na kreativnost djeteta: «Škola se bavi drugim stvarima, a ne stvarima samostalnih i inventivnih ljudi. Ili, ona bi to željela raditi, ali na neki način, onako uzgred. Škola, institucionalno, nije u službi djeteta. To je istina koju valja imati na umu uprkos vještim verbalnim i formalnim prikrivanjima, ako želimo shvatiti školski sistem. Škola je u službi društva, koje želi ljude oblikovati za njegove potrebe, tako da svaki učenik bude na svome mjestu, i čim se dijete pretvori u učenika nužno postaje predmet danog oblikovanja».²

Za razvoj kreativnosti školski odgajatelji trebali bi koristiti kombinirane ideje, mišljenja i slike. Nastavni planovi i programi trebali bi davati nastavnicima veću slobodu da djeci omoguće da rade ono što vole, naravno u okviru cilja, ne narušavajući red i ne udaljavajući se od osnovnog značaja nastavnog plana i programa. «Od kad su ustanovljene činjenice da slobodne vježbe u razredima razvijaju dječiju kreativnost, one su postale svakodnevica u finskim razredima i kreativne vježbe su se počele uvrštavati u nastavne planove i programe. Mnogi učitelji žele da derogiraju ovo uništavanjem kreativnosti u kasnijem školovanju.»³

Neki nastavnici, nažalost, gledaju na kreativnost kao na gubljenje vremena, a neki je smatraju samo igrom, a ne mogućnošću ispoljavanja i razvijanja kreativnih ideja, mašte, domišljatosti, socijalizacije itd. «Oni smatraju da za pojavu kreativnosti nema mjesta u

2 Ibidem, str. 63

3 www.highbeam.com

okviru nastavnog plana i programa. Savremene nastavnike potrebno je dodatno educirati kako bi bili profesionalno kompetentni u smislu znanstvenog, kreativnog i informatičkog djelovanja.»⁴

Dakle, i pored činjenice da školski programi uveliko onemogućavaju i ne daju prostor kreativnom ispoljavanju učenika, ipak su nastavnici ti od kojih u velikoj mjeri ovisi hoće li će te rigidne nastavne planove i programe znati prilagoditi dječijim interesiranjima, potrebama i mogućnostima te hoće li primjenom vlastitih kreativnih ideja buditi i dječiju kreativnost.

4. Uticaj nastavnika na razvoj dječije kreativnosti

Nastavnici pored roditelja zauzimaju visoko mjesto u razvoju i njegovanju dječije kreativnosti i ponekad imaju veći uticaj nego sami roditelji, ali, ponavljamo, mnogi od njih, nažalost, kreativnost smatraju gubljenjem vremena i ne dozvoljavaju učenicima da ispolje svoje kreativne ideje.

Dječije kreativne ideje u toku nastave nastavnici bi trebali pretvarati u kreativnu nastavu, a ne strogo se pridržavati nastavnih planova i programa. Nastavnici bi trebali davati djeci slobodu i beskrajno ohrabrenje. Ali, sa druge strane, od njih tražiti da uče i rade. Dakle, očekivati i zahtijevati mnogo, ali im dati do znanja da to rade samo za njihovo dobro. Nikad im ne nuditi jednu ideju na kojoj trebaju raditi, već više. Isto tako, nastavnici trebaju prihvatiti i uvažavati dječije kreativne postupke i mišljenja, jer se njima ponekad učenici služe da bi sebi olakšali učenje. Ilustracije radi, navodimo takav primjer:

«Sjećam se jednom kad je jedna od mojih originalnih ideja bila prihvaćena u 8. razredu na satu kucanja. Uvidio sam da standardni sistem kucanja ne odgovara mojim kratkim prstima, tako da sam uspostavio vlastiti sistem. Mijenjajući pozicije određenih prstiju i različitim promjenama na tastaturi, mogao sam kucati mnogo brže. Ispočetka nastavnik nije dozvoljavao da kucam na taj način zato što je on

isticao korištenje pravog, ispravnog sistema. Na kraju je odustao i ja još uvijek koristim vlastitu tehniku kucanja.»⁵

U velikoj mjeri nastavnici kao razlog nerazvijanja kreativnosti navode nedostatak resursa u školama, što i nije valjan razlog izbjegavanja poticanja i razvijanja kreativnosti učenika, ali i primjenu kreativnih ideja u nastavi.

Prije svega, nastavnici moraju omogućiti učenicima da izraze svoje kreativne ideje. Da bi podržali ostvarivanje kreativnosti i ciljeva kod djece, naši nastavnici trebaju više kreativne obuke – nastave koja se dosad provodila u maloj mjeri ili nikako.

5. Odlike kreativnih nastavnika

Mnogo je lakše identificirati kreativnost kad su sami nastavnici kreativni. Ali, na nesreću, kreativni nastavnici i studenti ne dobijaju uvijek podršku okoline.

Veliki razredi, nedostatak resursa i nadmetanje među školama prepreka su razvoju kreativnosti u bh. školama. Ali, i pored svega toga, kreativne nastavnike lahko je prepoznati.

Kreativni nastavnici sami nalaze načina da osiguraju mjesto za rad, ono koje nudi različite i stimulatívne materijale, ne osvrćući se na postojeće uvjete.

Kreativni nastavnici podržavaju i pohvaljuju djecu i izbjegavaju pretjerano ocjenjivanje. Oni modeliraju kreativnost pričajući o kreativnim procesima i razmjenjujući vlastite kreativne radove za djecu.

Važno je vrednovati kreativne radove isto tako kao i kreativne procese. Takvi nastavnici su svjesni činjenice da učenicima treba slobodnog vremena da bi odabrali aktivnosti u skladu sa svojim interesima i potrebama. Treba im omogućiti da, naprimjer, odaberu čitati dramu, crtati ili rješavati matematičke probleme. Postoji mogućnost da neki učenici na početku budu nesigurni u sebe, ali će se postepeno navići da imaju ovakvu vrstu neovisnosti koja će im omogućiti kreativno izražavanje.

4 *Prosvjetni list*, Sarajevo, maj/juni 2004., str 6

5 www.findarticles.com

6. Kako ocjenjivanje može uticati na razvoj kreativnosti?

Većina nastavnika ocjenjuje učenike pred kompletnim razredom, što utiče na razvoj dječije kreativnosti, jer djeca, bojeći se rezultata ocjenjivanja, ponekad nisu spremna rizikovati ili uraditi nešto kreativno, bilo da je uspješno ili ne, kad će biti ocijenjena u prisustvu njihovih vršnjaka. Ovakav sistem ocjenjivanja se ne bi trebao koristiti u bh. školama zato što on negativno utiče na razvoj dječije kreativnosti. Umjesto toga, nastavnici bi trebali koristiti pismeni sistem ocjenjivanja ili saopćavanje rezultata pojedinačno svakom učeniku. Na ovakav način bi kreirali sigurno okruženje u razredu, a djeca bi mogla manifestirati i iskazivati svoju kreativnost bez straha od komentara i ocjene drugih učenika.

«Rogerst ističe da djeca trebaju psihološku sigurnost da bi bila kreativna. Djeca se trebaju osjećati podržano i prihvaćeno. Nasreću da škola ne može prigušiti urođenu zainteresiranost i radoznalost djeteta, kao i to da su uvijek postojali nastavnici koji su zapažali kreativne učenike, vjerovali u njihove sposobnosti. Ovi nastavnici pridaju pažnju djeci i daju im specijalne poslove i zadatke.»⁶ Dakle, učenike je potrebno što više aktivirati, a ne prepustiti da u toku nastave budu samo pasivni posmatrači i primaoci informacija i stvoriti opuštenu atmosferu u kojoj će se učenici, bez straha od ocjene i procjene svoga rada, moći slobodno izražavati.

7. Aktivno učenje i kreativnost

Da bi nastavnici poticali kreativnost svojih učenika, trebaju ih staviti u aktivan položaj na nastavi i omogućiti im aktivno učenje. Aktivnosti koje obavezuju učenike da rade nešto drugo osim što slušaju predavanje i pišu zabilježke, koje će im pomoći da nauče i primjene gradivo, spadaju u aktivno učenje. Učenici se mogu angažirati da pričaju i slušaju jedni druge ili da pojedinačno pišu, čitaju i razmišljaju.

Kolaborativno učenje je podgrupa aktivnog učenja koje navodi učenike da djeluju međusobno dok uče i primjenjuju gradivo.

Naprimjer, u matematici djeca najbolje uče ukoliko imaju praktične aktivnosti, a ne samo rješavanjem beskrajno dugih matematičkih problema ili jednačina na papiru. S obzirom na to da matematika zadaje učenicima najviše muke jer moraju baratati sa apstraktnim pojmovima, u kojima ne vide svrhu ni primjenljivost u svakodnevnom životu, dat ćemo neke prijedloge šta nastavnici mogu uraditi da učine matematiku bližom učeničkom interesiranju.

U tu svrhu, nastavnici bi, ako već to ne prakticiraju, mogli:

- Koristiti raznovrstan didaktički materijal, kao što su to predmeti za računanje, računarske tablice, novčići, štapići, slamke, sjemenke i sl., zatim digitroni, kompjuteri, tabele, linijari, mjerne trake, vage, satovi, ali i matematičke igre (igre sa šibicama, crteži na kojima djeca trebaju prepoznati i izbrojati geometrijske figure, labirinti, koje djeca mogu riješiti ako tačno izračunaju međusobno povezane zadatke i sl.);

- Primjenjivati učenje uz saradnju (rješavanje problema grupnim radom i projektima koji učenicima nude iskustva razmjene i komunikacije; nastavnici učenicima mogu dodijeliti različite uloge u grupi: da neki učenici budu zaduženi za opremu, neki da mjere vrijeme, vagaju, bilježe, posmatraju itd.). Ovdje su veoma značajne i igre uloga te igre imitacije u kojima djeca trebaju glumiti prodavače i baratati novčanim iznosima, dok druga grupa djece radi, naprimjer, u banci, treća na pijaci i sl., kako bi djeca spoznala i neke ekonomske principe o protoku novca u društvu;

- Objasniti učenicima svrhu znanja iz matematike u svakodnevnom životu te onda, kroz praktične primjere i zadatke, uvjeriti učenike da im je znanje iz matematike neophodno u svakodnevnom životu; naprimjer, računске operacije sa jednocifrenim i dvocifrenim brojevima potrebne su im da bi mogli baratati novcem, sabiranje i oduzimanje višecifrenih brojeva da bi mogli provjeriti ispravnost obračuna električne energije, impulsa i sl.

U procesu kreativnog rada učenicima se omogućava da dolaze do novih znanja. Spoznaja

6 www.findarticles.com

objektivne stvarnosti ide preko osjetila do otkrivanja dijalektičnih proturječnosti i suštine predmeta i pojava, a sve putem neposrednog praktičnog rada. Učenik stvaranjem dolazi do novih podataka, otkriva među njima veze i odnose, tražeći nove načine rješavanja problema, stiče nova znanja i otkriva nove pojave i zakonitosti.

Učenik se nalazi u takvom okruženju koje mu nudi optimalne uvjete za kreativan rad. S dobro obučanim i kreativnim nastavnikom, učenik u svom stvaralaštvu funkcionalno povezuje dimenzije prošlosti, sadašnjosti i budućnosti i tako se aktivno orijentira u svom radu. Učenik će kreativnim radom eliminirati mnoge greške spoznajnog procesa, kao što su neodređenost, jednostranost, formalizam, nedosljednost, dogmatizam.

Da ne bi izgubili svoju prirodnu osnovu kreativnosti, učitelji bi trebali pomagati učeniku svojim znalačkim i stvaralačkim radom, jer dijete je kreativno, ono će samo stvarati, samo mu treba omogućiti, a nastavnik je osoba koja na tom planu pruža pravilan poticaj.

Nastavnici će ispravno odgajati ukoliko omoguće svakom učeniku da nađe vlastita rješenja i ne zadovoljavaju se običnim, svakodnevnim rješenjima. Naročito ako se zalažu za korelaciju među predmetima, kako bi se među njima otkrile nove veze i odnosi. Nastavnici bi trebali znati i to da djecu ne treba učiti igri, niti školskom znanju; oni će igru sami otkrivati i samo sticati znanje.

8. Osobine učenika koje utiču na kreativnost

Nastavnici bi trebali znati i neke osobine učenika koje direktno utiču na kreativnost. To su:

1. dispozicije,
2. navike, vještine i znanja,
3. sklonost, interesi i stavovi,
4. sposobnosti:
 - kognitivne ili spoznajne,
 - konativne ili voljne,
 - psihomotoričke.
5. kritičnost
6. mašta i dr.

“Karakteristika kreativnog stava je kritičnost. To je prijeko potrebna osobina ako želimo da ljudi budu u stanju prosuđivati vlastite i tuđe postupke, ideje, riječi i djela. Samo kombinacija između kreativnosti i kritičnosti može dati prave rezultate. Prva pretpostavka kreativnosti je osjetljivost na probleme, tj. sposobnost da se nešto doista doživi kao problem. U ovako shvaćenom kreativnom stavu ne smije se zanemariti niti elemenat mašte, jer u pronalaženju novog treba dopustiti punu slobodu svih ideja, pa makar one, u običnom kontekstu, izgledale neobične i *luckaste*.”⁷

Dakle, da bi nastavnik mogao poticati i razvijati kreativnost učenika potrebno je da poznaje osobine ličnosti svojih učenika kako bi mogao predvidjeti koji od njegovih kreativnih impulsa bi u njima potakli kreativne ideje. Naprimjer, ukoliko je učenik sklon maštanju, onda bi nastavnik mogao u njemu potaći kreativnost imperativom: *Zamisli i ispričaj, nacrtaj* i sl... Ukoliko je učenik emotivan, nastavnik će u njemu prvo potaknuti emocije i kroz njih djelovati; naprimjer: *Sjeti se kad si bio radostan i dočaraj nam taj trenutak* itd. Ovi naizgled mali individualni poticaji posebno mogu doprinijeti kreativnom ispoljavanju učenika prilikom pismenog izražavanja, crtanja, pričanja doživljaja, odnosno vježbi usmenog izražavanja i sl. Jer, ukoliko nastavnik samo kaže učenicima šta je tema o kojoj trebaju pisati, crtati i sl., onda je mala vjerovatnoća da će učenici koji sami u sebi još nisu pronašli kreativne impulse i odvažnost iskazivanja svoje kreativne ideje, i ispoljiti svoju kreativnost, već će prije uraditi zadatak samo da bi zadovoljili formu. Zato je jedna od važnih uloga nastavnika da stalno potiče učenike na kreativno rješavanje problema, prilazeći im u skladu sa njihovim osobinama, interesiranjima, karakteru i sl.

9. Umjesto zaključka – preporuka

Glavna snaga pokretanja kreativnosti učenika treba se temeljiti na istraživanju različitosti učenika, posebno nadarene djece, i na profesionalnom razvoju i primjeni vizuelne

⁷ Dr. Marko Stevanović, Modeli kreativne nastave, str. 61

umjetnosti, multimedija, kompjuterskih znanosti itd. u nastavi.

Nastavnici bi trebali naglasak stavljati na socijalizaciju, kreativnost i individualnu odgovornost u radu učenika, kao i na vrednovanje kreativnog rada.

Trebaju omogućiti okruženje za učenje u kome djeca, u skladu sa svojim individualnim sposobnostima i potrebama, ostvaruju neophodno znanje i vještinu.

S druge strane, naša država bi trebala pokrenuti otvorenije nastavne planove i programe koji nastavniku omogućavaju da više vremena može odvojiti individualiziranom radu sa učenicima kako bi se mogao posvetiti i njihovom, između ostalog, kreativnom razvoju.

Osim toga, s ciljem edukacije nastavnika o načinima na koje mogu poticati kreativnost učenika, ali i primjenjivati svoje kreativne ideje u nastavi, trebalo bi osnovati instituciju za kreativni razvoj. Tu bi se istraživale i prikupljale kreativne ideje nastavnika, kreativna rješenja i realizacija nastavnih jedinica, ali i načini na koji nastavnici potiču kreativnost učenika. Jedan

odjel te institucije bio bi namijenjen samim učenicima, koji bi tokom vikenda i raspusta mogli svoje slobodno vrijeme provoditi baveći se kreativnim radom (pravljenje figura od različitih materijala, naprimjer od ljuski jajeta, šišarki, žirova, sjemenki i sl., premetaljke sa šibicama, slikanje na platnu, vitraž, pisanje poezije, proze i sl.), odnosno svim zanimljivim aktivnostima za koje u školi, u većini slučajeva, nema dovoljno ili nikako vremena.

Ta ustanova bi bila kao svojevrsna nadopuna škole, a usput bi poslužila za korisno provođenje slobodnog vremena, koje većina djece danas provedu u gledanju TV-a, igranju videoigara i sl., što sputava ne samo njihovu kreativnost nego i socijalizaciju, intelektualni razvoj, marljivost i dr.

Kasnije bi se ogranci institucije za kreativni razvoj mogli organizirati pri školama, bibliotekama, mjesnim zajednicama, kako bi svoj djeci bilo omogućeno da slobodno vrijeme provode na koristan i zanimljiv način, a da, naravno, i razvijaju svoju kreativnost.

Summary

A role of teachers in stimulating and developing creativity in students

Mehmed Halilovic

This article elaborates the influence teachers have students' creativity. Prior to engaging in this elaboration, the article provides a definition of a child, phases of child's development and an overview of creativity development in children in a pre-school period.

The article also attempts to answer an important question: Is school against creativity as well as how can teachers stimulate and develop this quality in students. The author felt that it is also important to point out some of the characteristics of creative teachers and to some of the conditions in schools that can influence development of creativity (such as grading policy, active participation, students' characters...).

Instead of a conclusion, the article ends with a recommendation to form an institution for creative development, which would collect and examine teachers' creative ideas, creative teaching solutions and ways teachers can stimulate creativity in students. A department within that institution would be for students only, and they could spend their free time there, during weekends and school breaks, doing something creative.

موجز

دور المدرّس في التشجيع على الإبداع وتنميته عند التلاميذ

محمد خيلوفيتش

يناقش هذا المقال تأثير المدرس في إبداع التلميذ، ويبدأ المقال بتعريف الطفل ومراحل نموه ثم يعرج على تطور الإبداع عند الأطفال قبل الالتحاق بالمدرسة. ويقدم البحث أيضا إجابة عن سؤال في غاية الأهمية: هل المدرسة ضد الإبداع؟ وكيف يمكن للمدرسين أن يشجعوا التلاميذ على الإبداع ويعملوا على تطوير هذه الملكة لديهم. وقبل كل شيء لا بد من ذكر بعض خصائص ومزايا المدرسين المبدعين، والشروط المدرسية المعينة التي تؤثر في تطوير الإبداع، ومنها التقييم والدراسة التفاعلية ومزايا التلاميذ ... وفي نهاية البحث وبدلا عن الخلاصة، أوصى الكاتب بتشكيل مؤسسة للتطوير الإبداعي يتم فيها دراسة الأفكار الإبداعية لدى المدرسين وتجميعها، والحلول الإبداعية وتنفيذ الحصص التدريسية، وكذلك الأساليب التي يشجّع بها المدرسون الإبداع عند التلاميذ. ويمكن تخصيص أحد أقسام تلك المؤسسة للتلاميذ أنفسهم بحيث يمكنهم فيه ملء أوقات فراغهم بالعمل الإبداعي أثناء عطل الأسبوع والإجازات المدرسية.